

УДК 67.2(0)я73

В.І. Горбань**ПРО ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ
НА ПОДІЛ ВЛАДИ В ДЕРЖАВІ**

Анотація. Досліджується проблема перегляду теорії поділу влади в державі під впливом процесу глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, централізація влади, бюрократизація, меритократія, поліархія.

Аннотация. Исследуется проблема переосмысления теории разделения властей в государстве под влиянием процесса глобализации.

Ключевые слова: глобализация, централизация власти, бюрократизация, меритократия, полиархия.

Abstract. We investigate the problem of rethinking the theory of separation of powers under the influence of globalization process.

Key words: globalization, centralization of power, bureaucratization, meritocracy, polyarchy.

Сучасний світ розвивається під знаком глобалізації як всеохоплюючого процесу уніфікації суспільного життя та встановлення на цій основі міжнародно-правових норм-стандартів, яким підпорядковується національне право. Закономірність глобалізації прокладена через суперечності двох світових воєн і холодної війни ХХ століття, з яких під проводом так званих «старих демократій» Англії, США, Франції формується світовий фінансово-економічний, політико-правовий, соціально-культурний та інформаційний простір.

На рубежі ХХ–ХХІ століть інформаційною домінантою Заходу стала думка інтелектуала-службовця (працював заступником керівника відділу політичного планування державного департаменту США) Ф. Фукуями про «завершення ідеологічної еволюції людства і універсалізації західної ліберальної демократії як остаточної форми правління [1, с. 134–135].

Поділ влади в державі відноситься до принципів ліберальної демократії, які пропагуються країнами Євroatлантичного Альянсу за взірцем для наслідування всіма країнами. Україна, у відповідності з таким взірцем, за виразом науковця В. Шатіло, як «блудний син» мала б повернутися в «лоно сім'ї» Європи під лідерством Євросоюзу [2, с. 276]. Актуальна тема номера 8 журналу «Право України» за 2013 рік «Демократія як основоположний принцип сучасного конституційного ладу України» відкривається засадничою статтею С.Головатого, в якій розкривається зміст демократії за резолюцією ПАРЄ 800 (1983): вільні вибори, верховенство права та поділ влади [3, с. 18–26]. Інший авторитетний автор цієї теми номера В. Петришин стверджує неможливість євроінтеграційних прагнень України поза межами руху до стандартів демократії, народовладдя [4, с. 63].

Проте, чи відповідає дійсності самих носіїв Західної демократії той її ліберальний взірєць, який вони всіляко поширюють? Чимало вчених Заходу (наприклад, У. Бек, Л. Зідентоп, Е. Тоффлер) вказують на суттєві зміни в організації влади своїх держав під впливом глобалізації, зокрема, на тенденції централізації і бюрократизації влади, що підриває принцип її розподілу як фундамент демократії.

Проблема «Українська держава у контексті глобалізму» ще в 1997 р. була поставлена до розгляду В. Кременем і В.Ткаченком. Зокрема, автори відзначили кризу демократії в Україні і формування в ній держави «бюрократичного корпоративізму» *за прикладом західних демократій, де відбувається те ж саме, але з більш «еластичними» технологіями політичного менеджменту** [5, с. 7]. Автори академічного видання «Правова система України: історія, стан та перспективи» у 2008 р. також констатували факт кризи парламентаризму і загрозу народовладдю в Європі, де уряди розробляють і вносять до парламентів 90 % прийнятих законопроектів, тим самим визначаючи й порядок денний роботи парламентів [6, с. 16–18].

Однак наведені приклади з вітчизняних досліджень є поодинокими і надто загальними. В конкретній постановці проблема впливу глобалізації на поділ влади в державі не стала предметом усебічного наукового вивчення. З одного боку, це зумовлено міждисциплінарним ізоляціонізмом фахівців з філософії, політології, історії та теорії держави і права, конституційного права. З другого боку, спрацьовує інерційна сила поклоніння класикам вчення про поділ влади в державі всупереч аналізу новітніх метаморфоз влади під впливом глобалізації. Ігноруються сучасні зарубіжні результати наукового осмислення впливу глобалізації на розвиток держави. За приклади пошуку відповідей на питання про поділ влади в сучасній Україні в авторитетів XVII–XVIII століть можна навести дослідження В. Медведчука, М. Жугана і В. Марченка [7]. Інший приклад – авторизований переклад Ю. Шведа у 2005 р. виданої у 1984 р. праці американського вченого А. Лійпгарта «Демократії. Моделі мажоритарного і консенсуального правління», яка застаріла через відсутній в ній аналіз впливу глобалізації на держави [8].

Між тим теорія держави за сутнісним визначенням теорії взагалі має розвиватися в органічній єдності з практикою, виростаючи з неї, узагальнюючи її, обґрунтовуючись нею [9, с. 688–689].

Метою статті є з'ясування еволюції поділу влади в розвинутих державах Заходу під впливом глобалізації на основі порівняльного аналізу розробки проблеми зарубіжними і вітчизняними істориками й теоретиками держави і права, політологами, філософами, соціологами.

На рубежі XX–XXI століть фундаментальне дослідження англійського політолога Л. Зідентопа «Демократія в Європі» в узагальненому вигляді відобразило зміни, що відбулися в розвинутих державах під впливом глобалізації. За висновком

* курсив автора статті.

Л. Зідентопа, закономірним наслідком глобалізації стала концентрація все більшої повноти державної влади у її виконавчої гілки, що створило загрозу самому існуванню поділу влади в розвинутих демократіях Західної цивілізації [10, с. 146–147].

Одним з інституційних факторів цього процесу, відзначає Л. Зідентоп, стало державне регулювання економіки, яке потребувало переходу повноважень від законодавчої до виконавчої гілки влади (так як державні службовці оперативніше, ніж виборні представники, отримують інформацію і розробляють на її основі регуляторні акти). Як наслідок – «делеговане законодавство». У Великій Британії і Франції законотворчістю в основному займається виконавча влада, що «добре відомо, – відзначає Л. Зідентоп, – якщо не широкій публіці, то спеціалістам-політологам». Розширення світового ринку і зростаюча взаємозалежність окремих країн породжують нову форму міжнародних відносин, основу на регуляторній діяльності міжнародних централізованих інститутів, що створює загрозу конституційній формі правління в її традиційному розумінні. Навіть конгрес США, який більш успішно, ніж європейські держави, боровся проти скорочення сфери своєї влади, відчув на собі дію цієї тенденції [10, с. 147].

Другий інституційний фактор – це економізм думки і політики, під впливом яких відбувається «атомізація» (нівелювання) суспільства. Під економізмом Л. Зідентоп розуміє економічну модель демократичної держави, розроблену І. Шумпетером у 1961 р. і втілювану в політиці розвинутих держав. За цією моделлю політика розробляється і пояснюється виключно в економічних термінах для особи як комплексу бажань і потреб, абсолютизуючи щастя й задоволення. Економічне зростання держав перетворюється у своєрідне божество. Це підриває волю людської особистості, прищеплює населенню пасивність і підкорення ніким не обраним експертам, які мають займатися управлінням. Роль громадянина підміняється роллю споживача, а банкіри, промисловці, вчені, юристи, менеджери та інші експерти змінюють управління людьми на управління речами [10, с. 40–42, 149, 151–154, 161, 237–239, 269].

Наслідком дії двох інституційних факторів централізації влади у її виконавчої гілки – уряду Л. Зідентоп називає занепад демократичного контролю, зростання дефіциту демократії, підрив свободи бюрократичним свавіллям. При цьому Л. Зідентоп констатує наявність сформованого закритого політичного класу (еліти), який сам відбирає кандидатів на різні ролі при пасивній згоді виборців, явка яких на вибори «часто катастрофічно низька». Тобто демократія в Європі стає ширмою для централізованого бюрократичного правління [10, с. 40, 42, 148, 149].

Аналізуючи ситуацію в батьківщині європейського лібералізму, Великій Британії, Л. Зідентоп констатує втрату нею свого статусу зразка для Європи через жорстку «конституційну кризу», оскільки вже до 80-х рр. ХХ ст. «розчарування в британській політичній системі стало всезагальним». Жорстка партійна система, встановлення

* Примітка автора статті

контролю уряду за парламентом, повна керованість кабінетом міністрів з боку прем'єр-міністра: така «тріада» проявила себе у всесиллі прем'єр-міністра, якому ніхто не міг завадити навіть втягнути країну у війну (з *Іраком**) на свій розсуд. Зростаюче злиття влади в британській політичній системі залишило місцеві органи управління і суддівський корпус фактично без всякого формального захисту. Надані поліції права арешту і тимчасової затримки громадян за підозрою поставили під загрозу свободу друку і права людини [10, с. 82, 92–93, 97].

Францію Л. Зідентоп характеризує як виключно бюрократичну модель держави, що історично склалася і стабільно тяжіє до адміністрування незалежно від політичного контролю і зусиль децентралізації влади в 90-ті роки ХХ ст. Президент цієї країни править через вищі ешелони чиновництва, ігноруючи прем'єр-міністра, кабінет міністрів і парламент, що неминуче породжує елементи свавілля в прийнятті рішень і дозволяє окремим впливовим групам вести у вищих ешелонах влади боротьбу за свої інтереси. Така бюрократична модель нав'язується Францією усій Європі через апарат влади Євросоюзу, через підбір кадрів його співробітників і політику [10, с. 131, 141, 143].

Уособлюване Францією правління юристів, бюрократів і експертів Л. Зідентоп співвідносить також з Німеччиною та Італією. За характерний приклад він наводить голосування у бундестазі ФРН 1998 року з питання переходу від національної валюти до євро, коли провідні партії – ХДС і СДПН – проголосували «за» всупереч 2/3 громадської думки за збереження марки [10, с. 23, 271].

Німецький вчений У. Бек характеризує дії владного апарату своєї та інших європейських держав як такі, що й мають здійснюватися «всупереч суспільному спротиву», шляхом примусу своїх народів до транснаціональних правил гри, обґрунтовуючи прийняті рішення «заднім числом», «підводячи легітимну базу під ті з них, що не можуть бути названі демократичними» [11, с. 3–9]. На відміну від Л. Зідентопа, який лише констатує закономірність тенденції централізації державної влади урядом як глобалізаційного виклику традиційній, ліберальній теорії і практиці поділу державної влади і демократії, У. Бек знаходить у глобалізації обґрунтування необхідності цього процесу як і загальної зміни поняття й теорії держави. Основні тези логічної конструкції У. Бека такі:

1) транснаціональні корпорації переграють національні держави, розділяючи їх між собою роздмухуванням міжнаціональної ворожнечі, суперництва і володарюючи над ослабленими міжусобною боротьбою суперниками;

2) держави в боротьбі за свій суверенітет ідуть тим же шляхом, що й ТНК, тобто долають свій просторовий (територіальний) і етнонаціональний локальний характер або військово-імперським шляхом (що відповідає старій парадигмі), або набуваючи нових форм на основі міждержавного співробітництва аж до федерації. При цьому створюються транснаціональні органи влади і простори (території) «об'єднаного суверенітету» (приклад – Європейський Союз);

* Примітка автора статті

3) національно-просторова природа держав стає перешкодою на шляху транснаціональних інновацій – «експансії політичного суверенітету і політичного контролю». Тому державам необхідна могутня влада, щоб всупереч національній незалежності, опору своїх народів і опозиції вступати в договірні союзи між собою;

4) щоб вирватися із «національної безвиході» і подолати націоналістичну обмеженість необхідно відмовитись від націоналістичного отожднення понять «суверенітет» і «незалежність держави». Перестаючи бути незалежними у міждержавних договірних союзах, держави разом з тим можуть зміцнювати реальний суверенітет через об'єднання суверенітетів і набуття нових можливостей політичного впливу і контролю задля технологічного й економічного зростання, підвищення рівня життя своїх підданих. Тобто формальна втрата незалежності і обмеження суверенітету через його делегування наднаціональним інститутам обумовлює зміцнення реального суверенітету держав;

на зміну теорії і практиці національних держав приходить нова теорія і практика космополітичних держав з пріоритетом демократії і прав людини над автократією і націоналізмом. Держави мають гарантувати співіснування різних національних ідентичностей на базі принципу конституційної толерантності, гармонізації і інтеграції універсалістських і партикуляристських прав. При цьому відбувається перебудова міжнародного права із врахуванням зростаючого значення прав людини.

Насамкінець Європа як приклад космополітичної федерації космополітичних держав в історичній перспективі розглядається У. Беком на основі заперечення трьох існуючих підходів: неоліберальних ідей мінімалістської держави з економічною дерегуляцією, небезпечних ілюзій національної держави, нереалістичних мрій про єдиний світовий уряд.

Слід відзначити, проте, очевидний алогізм наведеної конструкції: нову теорію і практику космополітичних держав з пріоритетом демократії і прав людини У. Бек намагається поєднати з могутньою транснаціональною владною «експансією політичного суверенітету і політичного контролю» всупереч суспільному спротиву народів, шляхом примусу їх до об'єднання, в тому числі діями, які «не можуть бути названі демократичними». Логіка Л. Зідентопа виглядає більш послідовною: централізація влади виконавчою владою окремих країн і Європейського Союзу веде до бюрократичного свавілля, що створює загрози демократії і правам людини.

Бюрократизація як тенденція, що супутня централізації державної влади в умовах глобалізації, також активно досліджується науковцями Заходу. При цьому американські політологи М. Паренті і Е. Тоффлер поширюють поняття бюрократії не тільки на сферу публічної влади, але й на сферу приватного бізнесу як взаємопов'язані між собою кадровою ротацією. Знаходячись між політичною та бізнесовою елітою, з одного боку, та простими людьми, з другого – бюрократія є «невидимою партією» і найбільш поширеною формою влади в усіх розвинутих країнах, які «прийнято вважати демократичними» [12, с. 349; 13, с. 203, 219, 307].

Специфіка бюрократії, за визначенням політологів Р. Дая і Г. Зіглера, полягає в довших термінах перебування на своїх посадах, ніж їх політичні керівники. Внаслідок цього бюрократія фактично нікому не підзвітна: президент, суди і парламент можуть лише в загальних рисах обмежувати її владу, а народ не має безпосередньої можливості змінювати її рішення. Український політолог О.М. Черниш доповнив цю характеристику стабільним кадровим складом бюрократії і закритою системою поповнення її рядів, круговою порукою [14, с. 3–4].

Е. Тоффлер відзначає виключне місце бюрократії в контролі за просуванням інформації по каналах зв'язку між посадовими особами та в обробці і виростанні інформації [12, с. 205, 208]. При цьому бюрократія прагне до засекречення все більшої кількості інформації щодо діяльності держави. За даними М. Паренті і Е. Тоффлера, у США засекречуються щорічно 16–20 млн. документів, а в багатьох інших державах – ще більше. Державною бюрократією США засекречується багато інформації в інтересах армії та приватного бізнесу стосовно проблем охорони здоров'я і безпеки праці людей [13, с. 354–355, 358, 360; 12, с. 194].

Несумісною з принципом розподілу влади в демократичній державі є діяльність секретних служб розвинутих держав, яка також набула загрозливих масштабів у зв'язку з глобалізацією. Так, Е. Тоффлер зазначає, що, не дивлячись на закінчення «холодної війни» наприкінці ХХ ст., шпигунство не тільки на державному рівні, але й у бізнесі набуло тотального характеру і ставить під сумнів «усі загальноприйняті уявлення про демократію та інформацію». Зокрема, Е. Тоффлер вказує на індустріалізацію й технічну могутність розвідки та її бюрократизацію і злиття з бізнесом, транснаціональними корпораціями, іншими приватними інтересами. При цьому розвідслужби виходять з-під контролю парламентів і президентів, укладають між собою, в тому числі з розвідками інших держав, таємні угоди про взаємодопомогу в тій діяльності, яка суперечить законам однієї з держав. Так, розвідки США і Великої Британії обмінюються інформацією про громадян, чий телефонні переговори їх цікавлять, про торгові, нафтові та інші компанії, чия діяльність може похитнути світові ціни. Центральне розвідувальне управління США і розвідка Франції наймають гангстерів і мафіозі для виконання своїх завдань [12, с. 199, 353–357, 363, 366, 374–376, 382].

У 2013 році працівник Агентства Національної Безпеки США Е. Сноуден передав засобам масової інформації великий обсяг таємної інформації про масовий характер порушень прав людини як у своїй країні, так і в інших суверенних державах, з боку організації, в якій він працював. Проте, після цього йому довелося втікати з країни й переховуватися. Парадоксальність подібних «актів правди» з боку окремих державних службовців, коли розголошення ними інформації про злочини саме стає злочином, розкрив політолог М. Паренті. Він описав механізм боротьби бюрократії проти подібних «відщепенців»: це президентські акти щодо зобов'язань держслужбовців не розголошувати таємниці, щодо їх обов'язкової згоди на пожиттєву державну цензуру всього ними написаного і сказаного. Ті ж із них, хто порушує

кодекс секретності, інформує парламентарів чи вищу службову інстанцію або репортерів ЗМІ – несуть покарання, звільняються зі служби [13, с. 355–356].

«Невидима партія» державної і приватно-корпоративної бюрократії в умовах глобалізації поширилася й на засоби масової інформації як важливіший інструмент свого володарювання. При цьому, як відзначає Е. Тоффлер, ЗМІ розвиваються в напрямках концентрації фінансового контролю за ними небагатьох олігархічних угруповань (Берлусконі, Мердок, Тернер та ін.), взаємозв'язку і злиття між собою в постачанні даних, образів і символів, формуванні глобальної громадської думки на основі теорії тотальної реклами і розчленуванні масової аудиторії на сегменти і підгрупи, кожні з яких отримують пристосовану до своїх етнічних, релігійних, вікових та інших особливостей індивідуально-спрямовану за формою, але єдину за змістом інформацію. Для цього мобілізуються науково-технічні можливості у створенні глобальних теле- і комп'ютерних відео-інформаційних мереж. Для цього ж мобілізуються наукові розробки психологів щодо тактик інформаційної війни за формування потрібної «невидимій партії» бюрократії громадської думки у «екранного покоління» (споживачів інформації з екранів моніторів, телевізорів).

У результаті, констатує Е. Тоффлер, діяльність ЗМІ набуває підривного характеру, оскільки перекручує дійсність навмисно чи ненавмисно (у випадку її ретрансляції) необ'єктивним висвітленням. До традиційних цензури і шахрайства для цього долучені більш могутні зброї математичного моделювання, електронних систем голосування та передових технологій маніпуляції з комп'ютеризованою інформацією, яка фальсифікується. Політична інформація надходить до людей «тільки після проходження через лабіринт кривих дзеркал». Розумні ж громадяни «не проявляють довір'я ні до друкованої, ні до електронної форм інформації» [12, с. 317–337, 399–434].

Л. Зідентоп характеризує роль засобів масової інформації в демократичній Європі як таку, яка паралізує волю своїх споживачів перенасиченням інформацією, залишаючи при цьому в тіні імена й особистості політиків, чиновників та масштаби їх привілеїв і розміри неоподаткованих доходів. Для захисту народів Європи від бюрократичного свавілля, на його думку, необхідна реформа інформації: свобода доступу громадськості до інформації про процеси прийняття рішень на національному рівні і в Раді Міністрів та Єврокомісії, відкриті процедури відбору кандидатів до політичного класу з публічними дискусіями. Проте песимістично оцінює, що в майбутньому, яке можна бачити, не існує шляху створення відкритого загальноєвропейського політичного класу [10, с. 151, 154, 180].

На відміну від своїх зарубіжних колег, вітчизняні політологи здебільшого не досліджують тенденції централізації і бюрократизації державної влади, а якщо й описують їх за результатами зарубіжних досягнень, то не повно, у відриві від впливу цих тенденцій на підрив принципу поділу влади і демократію. За приклад можна навести комплексні праці з політології різних років видання [15]. Окремі науковці, як наприклад, Р. Мартинюк, підтримують тих зарубіжних дослідників, які вбачають явище концентрації влади у президентів із загрозою їх диктатури всупереч логіці

поділу влади у вигляді особливого державного режиму – «суперпрезидентської республіки» – лише як феномен у посткомуністичних, Латиноамериканських чи Африканських країнах, де відсутнє розвинуте громадянське суспільство [16].

В теорії держави і права (і в наукових, і в навчальних виданнях) зазначені досягнення політології взагалі не знаходять ніякого відображення, незважаючи на очевидний міжпредметний зв'язок. Бюрократична складова сутності держави і еволюція поділу влади в державі під впливом глобалізації є своєрідною «фігурою замовчування». Відповідно теоретичні викладки про поділ влади як принцип, на якому ґрунтуються демократичні держави, про демократичний державний режим в США, Франції, Великій Британії на противагу антидемократичним державним режимам, де такого поділу влади немає, виглядають явно застарілими, відірваними від дійсності, що змінилася в епоху глобалізації. Винятком є стаття О. Скрипнюка, який в аналізі існуючих теорій демократії вказав як на небезпеку з боку бюрократизації, чому сприяє розмежування законодавчої і виконавчої гілок влади, коли всі реальні повноваження щодо державного управління концентруються на боці виконавчої влади, яка виявляється майже невідконтрольною народом [17, с. 44].

Між тим відомий історик і теоретик держави і права російський дослідник В. Нерсесянц не обмежується констатацією того, що делеговане законодавство руйнує принцип розподілу влади. Він зазначає, що для найбільш розвинутих демократичних країн сучасності характерний абсентизм, тобто утримання більшості виборців від участі у виборах (зазвичай 20–40 % участі). Це стало наслідком перетворення народного суверенітету у фікцію задля легітимації політично оформленої волі політичної еліти як «загальної волі». В реальності влада належить конкуруючим організованим групам, яким дорого коштує і важко вдається переконувати народ, що політичні партії представляють його інтереси. Тому, за висновком В. Нерсесянца, «народовладдя» змінилося на «поліархію» [18, с. 227, 562–563, 616]. Узагальнюючи сучасні теоретичні і науково-практичні дослідження європейських і американських вчених різних галузей знань, О. Алексєєнкова і В. Сергєєв розкривають «темний колодязь» влади сучасних розвинутих держав. Це – «приватизація» державного суверенітету його носієм – чиновником, який знаходиться поза зоною публічної влади і наділений монополією на трактовку поведінки людини. Це – право чиновника на застосування структурного насилля до людини особливими «техніками влади» з правовою презумпцією підкорення людини «нормалізуючій владі» представників держави незалежно від законності їх розпоряджень, які спочатку мають бути виконані і тільки після того можуть оскаржуватися. Це – теорія «нормалізуючої влади» держави у надзвичайних обставинах, які сама ж бюрократія в силу своєї організації і професійних умінь здатна провокувати для обґрунтування подальшої централізації влади в своїх руках (економічні і фінансові кризи, терористичні та військові загрози і конфлікти та ін.) [19, с. 154–155, 158–159, 161–164].

Історики, на відміну від теоретиків держави і права, хоч і не всі, відзначають тенденцію міністеріалізації в еволюції виконавчої влади Великобританії, США і Франції

і вказують на її ознаки: делеговане від парламенту до уряду законодавство, контроль уряду за парламентом, бюрократизація. За приклад можна навести працю Л.М. Бостан і С.К. Бостан [20].

Г.І. Трофанчук і В.П. Глиняний більш детально характеризують тенденцію міністеріалізації на прикладі держави-очільника Євроатлантичного блоку США. Так Г. Трофанчук прямо вказує на зміни в сучасній державній владі США, здійснені так званою «другою конституцією» – рішеннями Верховного Суду, федеральним законодавством і практикою. Це – обмеження конституційних прав і свобод громадян, централізація державної влади, зокрема, розширення повноважень президента за рахунок послаблення влади конгресу, бюрократизація і милітаризація державного апарату [21, с. 360].

В. Глиняний подає перелік не передбачених Конституцією США новостворюваних державних органів, які характеризують централізацію і бюрократизацію державного апарату. Це – створене виконавчим наказом Ф. Рузвельта Виконавче управління президента; в умовах «холодної війни» з 1947 року створена Національна рада безпеки з підпорядкованим їй Центральним розвідувальним управлінням; також Адміністративно-бюджетне управління та ін. Загалом більше 3 млн. чиновників нараховує тільки федеральний апарат усіх гілок влади США [22, с. 733–734, 737–738].

Разом з тим слід відзначити фрагментарний характер аналізу істориками держави і права централізації державної влади в сучасних США, Великобританії, Франції. Це стосується не тільки самого переліку країн – переважно, описують США. Інші автори, як наприклад М. Страхов, В. Макаручюк взагалі не помічають очевидних фактів і не описують цього явища та його впливу на еволюцію демократії в розвинутих державах [23]. Тобто не всі історики добросовісно виконують завдання своєї науки вивчати нові факти, узагальнювати їх та виявляти історичні тенденції. Цілковитою «фігурою замовчування» у істориків держави і права є тенденція глобалізації та її вплив на еволюцію демократії.

У підсумку розгляду поставленої в статті проблеми слід констатувати, що переважна більшість науковців і авторів навчальних видань з гуманітарних дисциплін для вищих навчальних закладів України перебувають в полоні відірваних від реальності ілюзій щодо американських і європейських «стандартів демократії», яким навчають студентів. Але ж правовий ідеалізм нічим не кращий правового нігілізму. Наука й вища освіта мають бути реалістичними і прагматичними, а не рупором пропаганди Заходом неіснуючих в нього самого цінностей. У цьому зв'язку не слід забувати домінанти, позначеної самим автором тези про кінець історії в сенсі універсалізації західної ліберальної демократії як остаточної форми правління. Визнаючи наявність конкурентів лібералізму (японська і китайська альтернативи, релігійні і націоналістичні суперечності в самому лібералізмі), Ф. Фукуяма вбачав головне завдання нав'язування світу лібералізму не в тому, щоб ліберальними стали всі суспільства, а в тому, щоб були забуті ідеологічні претензії на інші, більш високі

форми співжиття [1, с. 139–145]. Така позиція науковця на службі бюрократії, якій, проте, не зобов'язана слідувати вільна наукова думка.

З порівняльного аналізу літератури за темою статті, здійсненого на основі міждисциплінарного підходу, слідує висновок про породжені глобалізацією закономірні тенденції:

– централізації влади у країнах, які, за висловом Е. Тоффлера, «прийнято вважати демократичними» на основі деформації поділу влади в державі;

– зосередження влади в руках «закритого політичного класу» (за висловом Л. Зідентопа) чи «невидимої партії влади» (за висловом Е. Тоффлера) – бюрократії, яка об'єднує апарати влади національних держав та транснаціональних корпорацій, включаючи засоби масової інформації;

– трансформації демократичних державних режимів у «мозаїчну демократію» (за висновком Е. Тоффлера) з «махінаціями еліт, які вийшли з-під демократичного контролю» (за висновком Л. Зідентопа). При цьому «поліархія» – конкуренція або циркуляція еліт – здійснюється за принципом меритократії (за висловом М. Янга), тобто влади достойних.

Відбір претендентів на виконання різних управлінських ролей здійснюється всередині «закритого політичного класу» і нав'язується виборцям, а монополізовані бюрократією засоби масової інформації підтримують ілюзію демократичних виборів, забезпечуючи їх прийнятний для «достойних» результат. Як наслідок, відчуження народу від влади, яка належить фактично ніким не обраній нахабній і експлуататорській еліті політиків, чиновників, банкірів, менеджерів, експертів (за висловом Л. Зідентопа).

Висновок стосовно методології і джерел вивчення проблематики глобалізації загалом і теми, обраної для цієї статті, зокрема, полягає в необхідності подолання міжпредметного ізоляціонізму, порівняльного аналізу фактичного матеріалу і теоретичних узагальнень вітчизняних і зарубіжних авторів різних галузей знань.

Література

1. Фукуяма Ф. Кінець історії? / Ф. Фукуяма // Вопросы философии. – 1990. – № 3. – С. 134–148;
2. Шатіло В. Політико-правові чинники інституціоналізації поділу державної влади в Україні / В. Шатіло // Право України. – 2013. – № 5. – С. 274–279;
3. Головатий С. Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу (частина друга: демократія) / С. Головатий // Право України. – 2013. – № 8. – С. 13–39;
4. Петришин О. Демократичні засади правової соціальної держави / О. Петришин // Право України. – 2013. – № 8. – С. 63–71;
5. Кремень В. Українська держава у контексті глобалізму / В. Кремень, В. Ткаченко // Урядовий кур'єр. – 1997. – №227 – 228, 6 грудня;
6. Правова система України: історія, стан та перспективи. У 5 т. – Т. 1. Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. – Х.: Право, 2008. – 728 с.;
7. Жуган М. Принцип поділу влади: сучасні інтерпретації / М. Жуган, В. Марченко // Право України. – 2011. – № 2. – С. 193–200; Медведчук В. Актуальні питання бікамералізму (двопалатної структури парламенту) в класичній європейській державно-правовій теорії / В. Медведчук // Право України. – 2013. –

№ 3–4. – С. 341–347; **8.** Шведа Ю. Моделі демократії (авторизований переклад) / Ю. Шведа // *Вибори та демократія*. – 2005. – №4(6). – С. 34–41; **9.** Філософський словник; за ред. чл.-кор. АН СРСР, академіка АН УРСР В.І. Шинкарука. Друге вид. – К., 1986. – 796 с.; **10.** Зидентоп Л. Демократія в Європе; пер. с англ.; под. ред. В.Л. Иноземцева / Л. Зидентоп. – М., 2001. – 312 с.; **11.** Бек Ульрих. Трансформація політики и государства в эпоху глобализации / Бек Ульрих // *Свободная мысль – XXI*. – 2004. – № 7. – С. 3–11; **12.** Тоффлер Э. *Метаморфозы власти*; пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М., 2002. – 669 с.; **13.** Паренти М. *Демократия для немногих*; пер. с англ. предисл. А. Маныкина / М. Паренти. – М., 1990. – 504 с.; **14.** Черниш А.М. *Бюрократия и бюрократизм: конспект лекций* / А.М. Черниш. – Одесса, 1997. – 40 с.; **15.** *Політологія*; за ред. О.І. Семківа. – Львів: Світ; 1994. – 592 с.; Аляев Г.Є. *Політологія: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів*. – Полтава: АСМІ, 2007. – 280 с.; **16.** Мартинюк Р. «Суперпрезидентська республіка»: конституційно-правова оцінка феномену та досвід пост-радянських країн / Р. Мартинюк // *Право України*. – 2013. – № 7. – С. 252–261; **17.** Скрипнюк О. *Сучасна теорія демократії: питання генези та дослідження у правовій традиції* / О. Скрипнюк // *Право України*. – 2013. – №8. – С. 40–52; **18.** *Проблемы общей теории права и государства: учебник для вузов; под общ. ред. академика РАН, д.ю.н., проф. В.С. Нерсесянца*. – М.: Норма, 2004. – 832 с.; **19.** Алексеенкова Е.С. *Темный колодец власти (о границе между приватной сферой государства и приватной сферой личности)* / Е.С. Алексеенкова, В.М. Сергеев // *Полис*. – 2008. – №3. – С. 148–165; **20.** Бостан Л.М. *Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник* / Л.М. Бостан, С.К. Бостан. – К., 2004. – 672 с.; **21.** Трофанчук Г.І. *Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник* / Г.І. Трофанчук. – К., 2006. – 400 с.; **22.** Глиняний В.П. *Історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник; 5-е вид., перероб. і допов.* / В.П. Глиняний. – К., 2008. – 768 с.; **23.** Страхов М.М. *Історія держави і права зарубіжних країн: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів освіти* / М.М. Страхов. – Х., 1999. – 416 с.; Макаруч В.С. *Загальна історія держави і права зарубіжних країн: навчальний посібник; вид. 6-те, доп.* / В.С. Макаруч. – К., 2009. – 624 с.